

Gerontologia kreatywna

Dział gerontologii społecznej postulowany przez Anitę Stefańską i Martę Szabelską-Holeksę (2013). Docelowo subdyscyplina ta ma zajmować się problematyką twórczości i kreatywności osób starszych. Gerontologia kreatywna jest przede wszystkim związana z psychologią twórczości, a szczególnie z akmeologią kreatywną, czyli psychologią osobowości twórczej człowieka. Gerontologia kreatywna z jednej strony korzysta z wiedzy pochodzącej z geriatry, gerontopsychologii, gerontologii eksperymentalnej, gerontosocjologii i geragogiki. Z drugiej zaś podstawy gerontologii kreatywnej osadzone są w działach akmeologii kreatywnej, w szczególności w: historii akmeologii kreatywnej, akmeologii kreatywnej działalności zawodowej, akmeologii kreatywnej osobowości, eksperymentalnej akmeologii kreatywnej oraz stosowanej akmeologii kreatywnej (Wiszniakowa, 2003, Szarota, 2004). Konceptualizacja teorii gerontologii kreatywnej jest próbą zastosowania teorii istniejących już na gruncie psychologii i gerontologii. Gerontologia kreatywna jako nauka multidyscyplinarna ma także korzystać z dorobku socjologii, filozofii, medycyny, biologii, ekonomii, demografii, antropologii społecznej i kultury, pedagogiki społecznej, kultur i twórczości oraz nauk o kulturze i sztuce.

Punktem wyjścia w koncepcji Stefańskiej i Szabelskiej-Holeksy (2013) jest przyjęcie związanego z postmodernizmem założenia Zygmunta Baumana o płynnej nowoczesności (Bauman, 2007). Pojęcie to stanowi kategorię służącą do opisu współczesności jako okresu w którym życie społeczne jest znacząco sprywatyzowane, sfragmentaryzowane, związane jest z nieustannymi i szybkimi zmianami społecznymi, politycznymi i ekonomicznymi (w szczególności w związku z postępem technologicznym), które z perspektywy jednostki stwarzają wrażenie egzystencjalnego chaosu. Płynna nowoczesność sprawia, że ludzie odczuwają trudności z określeniem własnej tożsamości oraz braniem odpowiedzialności za podjęte decyzje. Jednostki są zobowiązane do stałego poznawania siebie celem podejmowania coraz bardziej racjonalnych wyborów i poprawy swojej jakości życia. W tych uwarunkowaniach osoby starsze mogą szczególnie silnie odczuwać trudności w adaptacji do działania, różnego rodzaju wykluczenia (np. społeczne, cyfrowe) oraz trudność w pokonywaniu barier kulturowych i socjoekonomicznych (np. związanych z przemianami obyczajowości, struktur i funkcji rodziny, stylu życia). Tym samym istotne jest podjęcie działań edukacyjnych na rzecz przygotowania do starości. Jednocześnie należy zauważyć, że wiele osób starszych już podejmuje kroki zaprzeczające negatywnym stereotypom starzenia się, starości i ludzi starych.

A. Klimczuk, *Gerontologia kreatywna (Creative Gerontology)*, [in:] A.A. Zych (ed.), *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności (The Encyclopedia of Old Age, Ageing, and Disability)*, Tom I, Thesaurus Silesiae, Katowice 2017, pp. 529–531.

Są to osoby, które na ostatnim etapie życia realizują w praktyce koncepcję zdrowego i aktywnego starzenia się, np. rozwijają swoje zainteresowania, pielęgnują pasje, podejmują ekspresyjne działania twórcze (np. w zakresie literatury, muzyki, tańca, teatru), dbają o zdrowie, wzmacniają kondycję psychofizyczną i angażują się w życie społeczne. Gerontologia kreatywna ma za zadanie pogłębienie wiedzy o aktywności twórczej osób starszych w powiązaniu z rozpoznaniem czynników określających jakość życia tych osób. Ta subdyscyplina gerontologii ma być także przydatna prowadzeniu praktycznych działań przez m.in. pedagogów wychowawców, pedagogów terapeutów, gerontologów, animatorów czasu wolnego osób starszych, psychologów terapeutów, psychologów twórczości oraz dla samych - seniorów poprzez upowszechnianie wiedzy o możliwościach rozwoju własnego potencjału.

Podstaw do sformułowania gerontologii kreatywnej promotorki tej subdyscypliny (Stefańska, Szabelska-Holeksa, 2013) upatrują także w klasycznych pracach Erika H. Eriksona (1902-1994), Levinsona oraz Hansa-Georga Gadamera (1900-2002). Erikson (1950) podkreślał, że w okresie starości człowiek przeżywa konflikt między integralnością ego a rozpaczą, tym samym może zaakceptować swoje niepowtarzalne istnienie i wykorzystać pełnię swoich potencjałów lub chcieć zacząć wszystko od nowa co prowadzi do lęku przed śmiercią. Levinson (1986) wskazywał, że późna starość może być okresem utrzymania twórczości, ale jest to zależne od utrzymania dobrego stanu zdrowia. Gadamer (2011) zaś określał zdrowie jako stan, w którym jednostka zdobywa wewnętrzną odpowiedzialność i zgodność z sobą samą, wówczas jest skłonna do nowych przedsięwzięć, odkrywania świata i zapomina o problemach.

Główne tematy badań w gerontologii kreatywnej to (Stefańska, Szabelska-Holeksa, 2013,): 1) mechanizmy i prawa rządzące zjawiskami psychicznymi oraz zachowaniami seniorów w procesach powstawania nowych idei, pomysłów i produktów; 2) czynniki i prawidłowości psychologiczno-pedagogiczne związane z dojrzałością twórczą człowieka dorosłego; 3) dynamika procesów psychicznych i specyfika osobowości osoby starszej i jej funkcji intelektualnych, emocjonalnych i działaniowych w kontekście osiąganego poziomu dojrzałości twórczej; 4) ujawnianie ukrytych możliwości twórczych oraz stwarzanie optymalnych warunków do samorealizacji; 5) wychowanie do twórczości, nauczanie umiejętności twórczych, niesienie pomocy w tworzeniu osobom starszym; 6) aksjologia psychopedagogiki twórczości osób starszych; 7) holistyczne podejście do problemów osób starszych.

Jako młoda subdyscyplina gerontologia kreatywna nie posiada jeszcze wypracowanego uzgodnionego paradygmatu, czyli wspólnego i powszechnie uznanego zasobu założeń, pojęć, twierdzeń i wzorcowych wyników badawczych. Tym samym wskazuje się na wiele wyzwań

A. Klimczuk, *Gerontologia kreatywna (Creative Gerontology)*, [in:] A.A. Zych (ed.), *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności (The Encyclopedia of Old Age, Ageing, and Disability)*, Tom I, Thesaurus Silesiae, Katowice 2017, pp. 529–531.

stojących przed badaczami działającymi w tym obszarze (Stefańska, Szabelska-Holeksa, 2013): ontologicznych (wyjaśnianie czym jest gerontologia kreatywna), metodologicznych (poszukiwanie metod i technik badania kreatywności ludzi starszych) i dotyczących aparatu pojęciowego (wprowadzanie nowych kategorii i terminów, rozstrzyganie sporów związanych z ich wieloznacznością).

Badania mieszczące się w nurcie gerontologii kreatywnej są prowadzone od wielu lat w odniesieniu do pomiarów inteligencji, mądrości życiowej i kreatywności osób starszych (Moody, Sasser, 2012). Istotny wpływ na rozwój tych badań miało kontrowersyjne twierdzenie o regresie intelektualnym osób starszych wywodzące się m.in. od Harvey’ a C. Lehmana (1889-1988), którego badania ilościowe wspierały się na technikach pomiaru kreatywności seniorów, takich jak: testy psychometryczne i testy produktywności (Lehman, 1953). Krytyka tego podejścia z końcem XX wieku doprowadziła do rozwoju badań jakościowych nad kreatywnością w biegu życia oraz w kontekście zróżnicowania kulturowego (Levy, Langer, 1999, Bloom, 2014). Za przełomowe uznaje się przede wszystkim badania Gene’ a D. Cohena (1944-2009), dotyczące rozwoju mózgu w okresie starości (Cohen, 2005, 2006). Jego wnioski pozwoliły na postawienie hipotezy, że utrzymanie wysokiego poziomu kreatywności w starości wymaga nie tylko odpowiedniej stymulacji zewnętrznej (z otoczenia społecznego), ale też wewnętrznej potrzeby rozwiązywania coraz to nowych problemów, przy czym kreatywność pozytywnie oddziałuje na utrzymanie stanu zdrowia w starości.

Popularyzacja badań Cohena w krajach anglosaskich wywarła bezpośredni wpływ na rozwój ruchu „kreatywnego starzenia się” postulującego nowy paradygmat w polityce senioralnej, tj. polityce wobec osób starszych i starości (Klimczuk, 2013). Paradygmat ten dotyczy zaangażowania seniorów w aktywność twórczą celem odejścia od podkreślania ich problemów do wskazywania ich potencjałów. Programy prewencyjno-interwencyjne łączące sztukę z edukacją ustawiczną, integracją społeczności oraz działaniami rehabilitacyjnymi i terapeutycznymi (np. arteterapia) mają poprawiać kondycję fizyczną i psychospołeczną, budować znajomości oraz sprzyjać wykorzystaniu doświadczeń i przekazywaniu dziedzictwa przyszłym generacjom (Boyer, 2007, Hanna, Perlstein, 2008). W szerszym ujęciu polityka kreatywnego starzenia się wspiera się na założeniu, że osoby starsze posiadają i wykorzystują różne formy kapitału, co może być też postrzegane jako długoterminowa inwestycja w poprawę jakości życia w starości (Klimczuk, 2015). Jednocześnie poszczególne formy kapitału są wykorzystywane przez systemy ekonomiczne o odmiennych regułach i celach funkcjonowania. Kapitał (społeczny ludzi starszych jest wykorzystywany przez gospodarkę „siwowłosa” (np.

A. Klimczuk, *Gerontologia kreatywna (Creative Gerontology)*, [in:] A.A. Zych (ed.), *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności (The Encyclopedia of Old Age, Ageing, and Disability)*, Tom I, Thesaurus Silesiae, Katowice 2017, pp. 529–531.

osoby starsze jako konsumenci, pracownicy, przedsiębiorcy), kapitał społeczny osób starszych przez gospodarkę (ekonomię) społeczną i gospodarkę solidarności (np. osoby starsze jako odbiorcy i dawcy w sieciach wsparcia i opieki), kapitał kulturowy i kapitał kreatywny są wykorzystywane przez gospodarkę kreatywną (w tym przemysły kultury i kreatywne, np. osoby starsze jako twórcy i innowatorzy, edukacja medialna seniorów, kultura medialna seniorów). Kolejnym założeniem polityki kreatywnego starzenia się jest uznanie, że żaden z tych systemów nie jest w stanie samodzielnie sprostać wyzwaniom związanym z demograficznym starzeniem się społeczeństw, tym samym podstawowe jest wykorzystanie wielosektorowej polityki społecznej wobec osób starszych i/lub wielosektorowej gospodarki dobrobytu, ukierunkowanej na mieszanie i łączenie cech poszczególnych aktywności osób starszych, kapitałów i systemów ekonomicznych, czego efektem będzie wypracowywanie technologii dla starzejącej się ludności oraz innowacji społecznych (m.in. nowe formy samopomocy, nowe organizacje zrzeszające osoby starsze, nowe usługi socjalne i usługi zdrowotne).

Andrzej Klimczuk

B: Bauman, 2007; Bloom, 2014; Boyer, 2007; Erikson, 1950; Gadamer, 2011; Hanna, Perlstein, 2008; Klimczuk, 2015; Klimczuk, 2013; Lehman, 1953; Levinson, 1986; Levy, Langer, 1999; Moody, Sasser, 2012; Stefańska, Szabelska-Holeksa, 2013; Szarota, 2004; Wiszniakowa, 2003.

O: arteterapia, arteterapia w gerontologii, gerontologia, gerontologia społeczna, twórczość w starszym wieku.

TK: ang. *creative gerontology*, fr. *gerontologie creative*, hiszp. *gerontologia creativa*, niem. *der kreativ Gerontologie*, ros. *творческая геронтология*.

Bibliografia

Bauman Z., *Płynne czasy. Życie w epoce niepewności*. Warszawa: Sic!, 2007.

Bloom M., *Creativity in older adults*, w: T. P. Gullotta, M. Bloom (eds.), *Encyclopedia of primary prevention and health promotion*. Wyd. 2. New York: Springer, 2014.

Boyer J. M., *Creativity matters. The arts and aging toolkit*. New York: National Guild of Community Schools of the Arts, 2007.

Erikson E. H., *Childhood and society*. New York: Norton, 1950.

Gadamer H.-G., *O skrytości zdrowia*. Poznań: Harbor Point / Media Rodzina, 2011.

Hanna G. P., Perlstein S., *Creativity matters: Arts and aging in America*. "Monograph"

A. Klimczuk, *Gerontologia kreatywna (Creative Gerontology)*, [in:] A.A. Zych (ed.), *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności (The Encyclopedia of Old Age, Ageing, and Disability)*, Tom I, Thesaurus Silesiae, Katowice 2017, pp. 529–531.

[September] 2008.

Klimczuk A., *Economic foundations for creative aging policy*. Vol. I: *Context and considerations*. New York: Palgrave / Macmillan, 2015.

Klimczuk A., *Kreatywne starzenie się. Przykłady zagranicznych i polskich zaleceń i praktyk*, w: A. Zawada, Ł. Tomczyk (red.), *Seniorzy w środowisku lokalnym*. Katowice: Wyd. UŚI, 2013.

Lehman H. C., *Age and achievement*. Princeton: Princeton Univ. Press, 1953.

Levinson D. J., *A conception of adult development*. "American Psychologist" 1986, vol. 41 [1].

Levy B., Langer E., *Aging*, w: M. A. Runco, S. R. Pritzker (eds.), *Encyclopedia of creativity*. San Diego, CA: Academic Press, 1999, vol. 1.

Moody H. R., Sasser J. R., *Aging: Concepts and controversies*. Wyd. 7. Thousand Oaks, CA: Sage Publ., 2012.

Stefańska A., Szabelska-Holeksa M., *Gerontologia kreatywna – terapeutyczny wymiar aktywności twórczej w kolejnej fazie ludzkiego życia. Praca pogłówna*, w: A. Stogowski, S. Dzięgielewska-Gęsiak (red.), *Indywidualne aspekty starzenia się. Między możliwościami a ograniczeniami*. Poznań: Wyd. WSNHiD, 2013.

Szarota Z., *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki*. Kraków: Wyd. Nauk. AP, 2004.

Wiszniakowa N., *Akmeologia kreatywna. Psychologia rozwoju ludzkich możliwości twórczych*. Łódź: Inst. Postępowania Twórczego, 2003.